

УДК 351.823.1

Л. М. Васильєва,
доцент кафедри обліку і аудиту, Дніпропетровський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

У статті визначено економічну сутність державної підтримки та її місце в системі державного регулювання аграрного сектора економіки, а також наведено класифікацію основних видів державної підтримки аграрного сектора.

In the article the economic substance of government support and its place in the system of state regulation of agrarian sector, and also the classification of major types of state support to agriculture.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, державна підтримка, класифікація, принципи.

ВСТУП

Державна підтримка є лише складовою частиною системи державного регулювання. Піднесення аграрного сектора в Україні залежить від державної підтримки. Це означає, що держава: бере на себе витрати на проведення наукових досліджень у галузі сільського господарства, а також на підготовку кадрів; за рахунок державних коштів здійснює охорону зовнішнього середовища, низку економічних заходів; надає сільськогосподарським підприємствам і фермерам фінансову допомогу переважно у вигляді кредитів; контролює ціни і забезпечує їхній паритет, який полягає в тому, що кожного року сільський виробник в обмін на певний обсяг сільськогосподарської продукції має отримувати відповідну кількість товарів і послуг [8].

Основні положення сучасних теорій державної підтримки та необхідності її здійснення в аграрному секторі викладені в працях відомих вітчизняних та закордонних вчених, таких як Г. Андрусенко, М. Бетлія, О. Бородіної, М. Ванієвої, Н. Головченко, А. Даниленка, М. Дем'яненка, П. Єщенко, К. Мельника, О. Мухіної, Т. Олійник та багато ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

За радянських часів сільськогосподарські підприємства мали достатньо коштів для розширеного відтворення виробництва та забезпечували рівень рентабельності близько 40%. Проте в ході ринкових перетворень аграрний сектор залишився без державної опіки та адекватної новим умовам господарювання фінансової підтримки для забезпечення прибутковості виробництва та утримання наявної інфраструктури села [5].

Як свідчить досвід розвинутих країн, система агробізнесу формувалась під впливом держави, адже в умовах ринкової економіки життєдіяльність сільськогосподарських підприємств, ефективність аграрного виробництва в цілому та відносна стабільність соціальної сфери сільської місцевості загалом вкрай зумовлені державним регулюванням. Головними факторами, що призвели до

погіршення соціально-економічного розвитку села, є спад виробництва сільськогосподарської продукції, зниження його ефективності, відсутність системності та недостатність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, поглиблення диспаритету цін на продукцію сільського господарства та вхідні ресурси, низький рівень доходів сільського населення і відповідно низька купівельна спроможність населення країни.

Таким чином, у роботі ставиться завдання визначити економічну сутність державної підтримки та її місце в системі державного регулювання аграрного сектора економіки, а також провести класифікацію основних видів державної підтримки аграрного сектора. Важливість і необхідність розгляду державної підтримки аграрного сектора економіки обумовлює актуальність теми дослідження, логіку його побудови та зміст.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як зазначають Дем'яненко М.Я. та Іваніна Ф.В., сільське господарство як одна із специфічних, немонопольних і незахищених галузей, зважаючи на його особливе призначення і роль у забезпеченні добробуту населення й продовольчої безпеки країни, потребує виваженої державної політики протекціонізму та підтримки [6, с. 3].

"Існуюча система державної підтримки аграрного сектора в Україні формувалася спонтанно, у міру необхідності, і тому не носить системного характеру", — зазначає Даниленко А.С. Заходи підтримки аграрної сфери часто здійснюються без узгодження з іншими формами державного регулювання, наприклад, антимонопольних, і основний ефект від їх надання одержує не сільське господарство, а суміжні монополізовані галузі (товарні кредити і т.д.). Неефективними слід визнати не форми підтримки, а способи їх використання в умовах нееквівалентних міжгалузевих відносин, недосконалої організаційно-економічного механізму в галузі, відсутності відповідного контролю у фінансовій сфері [4].

З цим твердження погоджується і Ванієва М.Р., яка теж стверджує, що чимало елементів державної під-

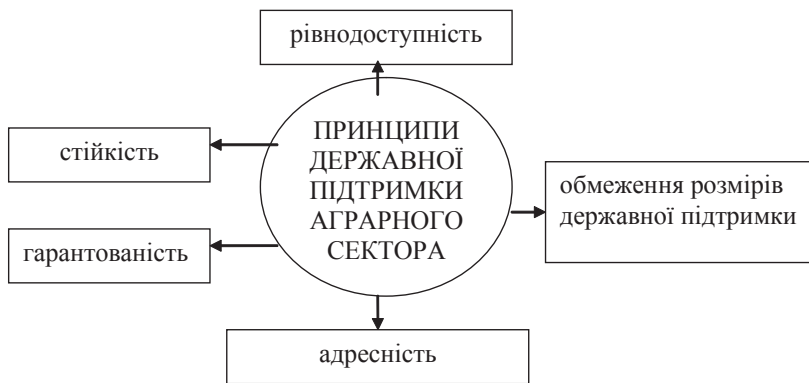

Рис. 1. Принципи державної підтримки аграрного сектора

тримки законодавчо не оформлені, щоразу виступають причиною дискусій і не можуть служити товаровиробникам чіткими орієнтирами на майбутнє. Суперечки стосуються не лише обсягів фінансування за статтями, а й існування самих статей. До того ж заходи підтримки застосовуються у відриві від інших форм державного регулювання (антимонопольних, наприклад), і основний ефект їх застосування дістається часто не селу, а суміжним з ним монополізованим галузям (дотації на мінеральні добрива, товарні кредити і т. д.). Неефективними виявляються не форми підтримки самі по собі, а їх застосування в умовах невирішеності багатьох проблем, у тому числі нерівних міжгалузевих взаємовідносин, безладу у фінансовій сфері, що став причиною серйозних зловживань. Основними недоліками чинної системи підтримки аграрної сфери є її нелегітимність, непрогнозованість, розпорошеність, а також несвоєчасність, неповнота і неритмічність виплат [2].

Доцільність підтримки аграрного сектора в Україні визнана на законодавчому рівні. Спочатку був прийнятий Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (від 17.10.1990 р.), пізніше Закони України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 рр." (18.01.2001 р.), "Про державну підтримку сільського господарства України" (від 24.06.2004 р.), "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" (18.10.2005 р.), якими встановлені певні нормативи й механізми фінансування сільського господарства з державного бюджету. У розвиток вищезазначених законів Кабінет Міністрів України постановою від 19.09.2007 р. затвердив Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2025 року.

В економічній літературі поняття "державна підтримка" трактується неоднозначно. Пояснюється це тим, що на законодавчому рівні визначення цього поняття відсутнє. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" від 24.06.2004 р. визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ційовій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. А самого визначення "державна підтримка" немає.

Найбільш часто зустрічаються і ототожнюються такі поняття, як "система державного регулювання", "фінан-

сова підтримка", "система бюджетної підтримки", "державна допомога аграрному сектору" та інші.

Згідно Сучасному економічному словнику, державна підтримка — це спосіб формування еквівалентних відносин в рамках агропромислового комплексу або народногосподарського комплексу з метою забезпечення економічної рівноваги [3].

Мухіна О. наголошує на тому, що державна підтримка — це спосіб захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, який розглядається не тільки як тактичний прийом, але і як стратегічний

ресурс, направлений на вирішення пріоритетних, перспективних завдань розвитку сільського господарства, в тому числі зменшення рівня безробіття на селі, підвищення рівня оплати праці, створення нових робочих місць, розвиток соціальної та інженерної інфраструктури [11, с.89].

Бородіна О.М. зазначає, що сукупність інструментів державного регулювання, які забезпечують сільськогосподарським виробникам прийнятні умови ведення діяльності, утворює сегмент державної підтримки [7].

На думку Андрусенка Г.О., метою державної підтримки сільського господарства є забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва і на цій основі задоволення внутрішнього попиту на продовольство, а промисловості — на сировину, створення умов для соціального розвитку села. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання, що передбачають: підвищення прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників; здійснення структурних змін у сільському господарстві, стимулювання зростання обсягів виробництва і розширення збуту продукції, підвищення технологічного рівня аграрного виробництва, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; розвиток соціальної сфери села [1].

На нашу думку, можна виділити такі принципи, на яких повинна базуватися державна підтримка аграрного сектора (рис. 1):

- стійкість — зобов'язання держави забезпечувати стійкість механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників регіону;
- рівнодоступність — сільськогосподарські товаровиробники усіх форм власності мають рівні права на отримання державної підтримки з бюджету;
- обмеження розмірів державної підтримки;
- адресність — бюджетні кошти надаються безпосередньо сільськогосподарському товаровиробнику;
- гарантованість — зобов'язання держави з надання коштів за напрямками, затвердженими в державних програмах, повинні неухильно дотримуватися та інше.

Відповідно до зазначених принципів можна здійснити наступну класифікацію видів державної підтримки аграрного сектора (рис. 2).

Мельник К.М. зазначає, що ефективність державного регулювання та підтримки аграрного сектора може бути досягнута, якщо:

- виділятимуться ресурси, пільги, дотації, субвенції

тощо під наперед обгрунтовані державні програми розвитку сільського господарства і підтримки сільськогосподарських товаровиробників;

— забезпечуватиметься безумовне дотримання аграрними підприємствами обов'язкових вимог, що передбачаються даними програмами;

— наперед точно визначатиметься частка держави і частка підприємств у витратах при реалізації відповідних програм;

— забезпечуватимуться заходи щодо залучення міжнародної технічної допомоги в агропромисловий комплекс [10].

В Україні сталий розвиток аграрного сектора, який спирається на державну підтримку, має велике значення з погляду забезпечення продовольчої безпеки країни, забезпечення зайнятості певної частини населення, а також із позицій збільшення експортного потенціалу країни, особливо з огляду на формування від'ємного сальдо зовнішньоекономічного балансу країни останніми роками [12].

Відповідно до Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" державна підтримка здійснюється за такими напрямками [9]:

— державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції;

— державне регулювання ринку сільськогосподарського страхування;

— інші види підтримки виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку (державні заставні закупівлі зерна, кредитна підтримка виробників сільськогосподарської продукції (кредитна субсидія), дерегуляція українського ринку сільськогосподарської продукції та заборона дискримінації прав її власників;

— державна підтримка виробників продукції тваринництва;

— інші види державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Враховуючи те, що 5 лютого 2008 року Україна підписала протокол про вступ до Світової організації торгівлі. Розглянемо заходи щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників через призмю норм і правил цієї міжнародної організації.

Згідно з додатком 2 до Угоди про сільське господарство всі заходи щодо державної підтримки сільського господарства умовно поділені на три групи, або розкладені по різнокольорових скриньках: "зеленій", "блакитній" і "жовтій" (чи "бурштиновій") [13].

До "зеленої скриньки" належать заходи, не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, отже, не порушують принципів справедливої кон-

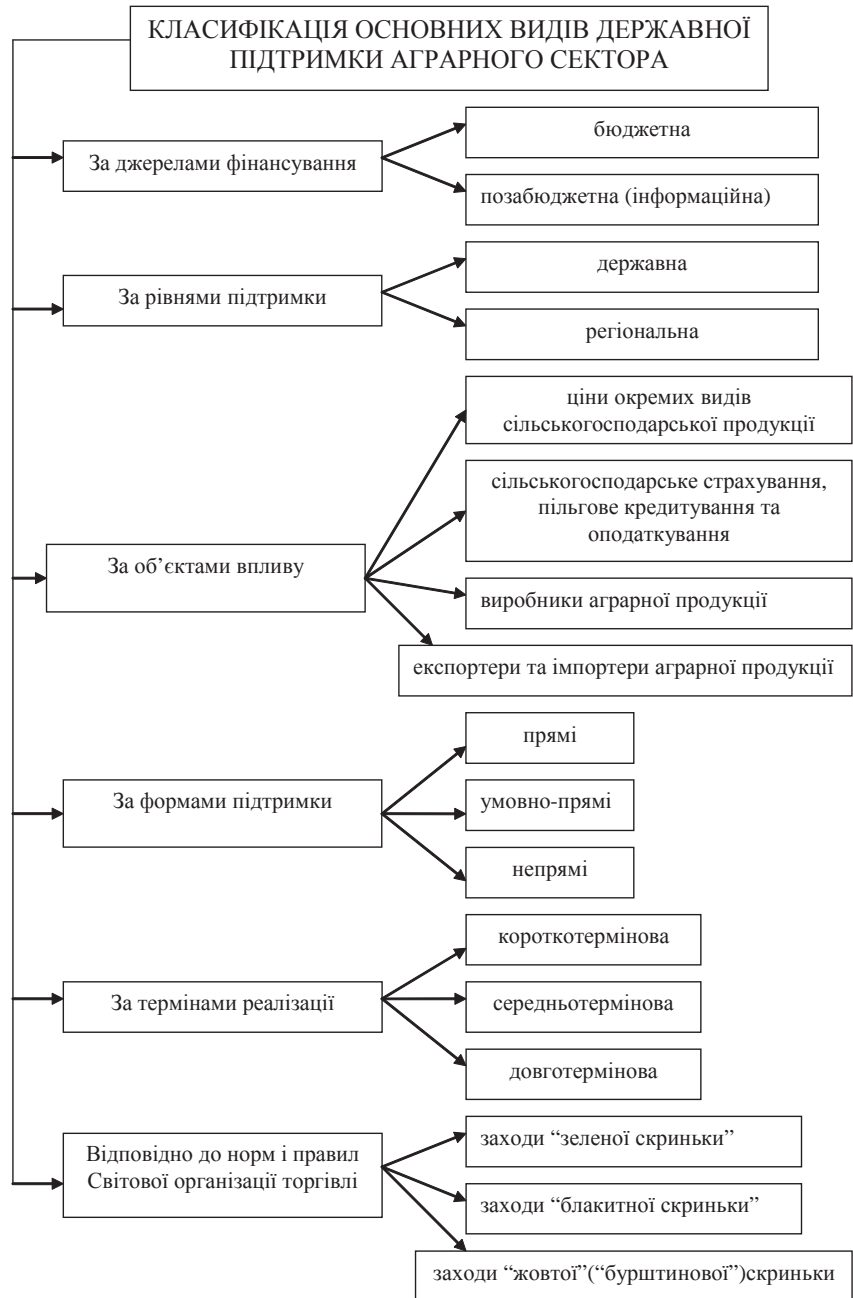

Рис. 2. Класифікація основних видів державної підтримки аграрного сектора

курентії. У додатку 2 визначені два основних критерії, яким мають відповідати ці заходи: підтримка повинна надаватися через урядові бюджетні програми, а не за кошти споживачів; наслідком підтримки не повинно бути надання цінової підтримки виробникам.

Державні витрати в межах "зеленої скриньки" можуть здійснюватись у таких напрямках: наукові дослідження, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; сприяння збуту сільгосппродукції, у тому числі збирання, обробка та поширення ринкової інформації; удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на її утримання; утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня про-

довольча допомога; забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо; підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва; сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва; охорона навколишнього середовища; програми регіонального розвитку.

Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи "зеленої скриньки" в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

Немає також заперечень проти бюджетного фінансування заходів "блакитної скриньки", оскільки вони спрямовані на обмеження перевиробництва (скорочення поголів'я худоби, посівних площ тощо).

Найбільш дискусійним питанням при вступі України до СОТ є заходи "жовтої скриньки". До них належать заходи внутрішньої підтримки, що чинять негативний вплив на торгівлю і виробництво: дотації на продукцію тваринництва та рослинництва; дотації на племінне тваринництво; дотації на елітне насінництво; дотації на комбікорми; компенсація частини витрат на міңдобрива та засоби захисту рослин; компенсація частини витрат на енергоресурси; цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільгосппродукцію; надання виробнику товарів і послуг за цінами, нижчими за ринкові; закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові; пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів; пільги на транспортування сільгосппродукції; витрати лізингового фонду та деякі інші.

Сільськогосподарські товаровиробники стурбовані вимогами СОТ щодо скорочення підтримки галузі заходами "жовтої скриньки". Їх стурбованість цілком виправдана, адже майже всі заходи державної підтримки українського сільського господарства, завдяки яким галузь розвивалася протягом останніх п'яти років (зокрема, введення з 2000 р. часткової компенсації сільгоспвиробникам за рахунок держбюджету облікової ставки за користування кредитами; доплати з держбюджету за здачу продукції відповідної якості; списання господарствам державних боргів), належать саме до "жовтої скриньки", тобто найімовірніше підлягатимуть певному скороченню.

Взагалі, як свідчить аналіз досвіду країн із перехідною економікою, підстав для прогнозування катастрофічних наслідків від членства у СОТ для сільського господарства немає. Україна вже втратила частину позицій через звільнення із вступом до СОТ. Правила цієї організації не завжди сприятливі для нових членів, передусім для країн, які ще не подолали кризи та депресії своїх агропродовольчих секторів. Для останніх існує ймовірність збільшення і без того значної різниці у рівнях підтримки внутрішнього ринку між новими і наявними членами СОТ.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз різних підходів до визначення державної підтримки як економічної категорії дозволив нам сформулювати її визначення. Під "державною підтримкою аграрного сектора" розуміється величина коштів, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам у рамках норм Світової організації торгівлі з метою компенсації частини витрат на виробництво сільськогосподарської продукції на умовах збереження виробничого

потенціалу та ефективності використання отриманих коштів, з метою збільшення обсягів виробництва, продуктивності та якості сільськогосподарської продукції.

Класифікацію видів державної підтримки аграрного сектора можна здійснити наступним чином: за джерелами фінансування; за рівнями підтримки; за об'єктами впливу; за формами підтримки; за термінами реалізації; відповідно до норм і правил Світової організації торгівлі.

Література

1. Андрусенко Г.О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК / Г.О. Андрусенко // Актуальні проблеми державного управління. — Х., 2003. — № 2, Ч.2. — С. 9—14.
 2. Ванієва М.Р. Державна підтримка підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК регіону // Наукові праці південного філіалу національного університету біоресурсів і природокористування "Кримський агротехнологічний університет". — Сімферополь, 2009. — Вип. 119. — С. 46—52.
 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів і словосполучень / [авт.-уклад. Бусел В.Т.]. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. — 1440 с.
 4. Даниленко А.С. Державна підтримка аграрного сектору економіки в контексті формування передумов для сталого економічного розвитку / А.С. Даниленко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.
 5. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (довідка) / М. Я. Дем'яненко // Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: матеріали Дев'ятих річних зборів Всеукр. Конгресу вчених економістів-аграрників 26—27 квітня 2007 року. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — С. 5—21.
 6. Дем'яненко М.Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. — 2009. — №9. — С.3—10.
 7. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / [О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко та ін.]. — К., 2008. — 264 с.
 8. Єщенко П. С. Сучасна економіка / П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.
 9. Закон України: Про державну підтримку сільськогосподарства України: остання ред.; від 16.12.2006 док. № 1877-15 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/main.cgi?nreg=1877-15>
 10. Мельник К.М. Державна фінансова підтримка сільського господарства / К.М. Мельник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.
 11. Мухина Е. Оценка эффективности государственной поддержки агропромышленного производства / Е. Мухина // Экономист. — 2007. — №4. — С. 89—93.
 12. Олійник Т.І. Державна підтримка аграрного сектору економіки України / Т.І. Олійник // Економіка АПК. — 2009. — №7. — С. 80—86.
 13. Угода про сільське господарство [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94479.html.
- Стаття надійшла до редакції 11.07.2011 р.*